

Erindringsbilleder - III

Årre Sogn sidst i 1800-tallet

Af V. S. Lauritsen

Indledning

V. S. Lauritsen blev født i 1876 i Årre degnebolig. Han tog studentereksamen fra Ribe Katedralskole 1896, blev cand. mag. i historie, latin og engelsk i 1904. Var bl.a. lektor ved Haderslev Katedralskole fra 1920 og senere rektor for Herning Gymnasium i 1923 for at ende som rektor for Roskilde Katedralskole fra 1932 til 1947. Erindringerne er nedskrevet i 1959. Han døde i 1967. (Se nærmere: »Fra Ribe Amt 1990« s. 14-15.

Red.

Trange tider

Det var på landet. Det var i Vestjylland, i et sogn, der lå som en bakkeø, omgivet af brune lyngflader til alle sider, plettet af moser og kær og spredte husmandslodder. Det var på en tid, da der var nær til nabo, men langt mellem landsbyerne, så langt at en fremmed var en fjende, den vejfarende en vagabond. Det var på en tid, da skellet var skarpt mellem bonde og boelsmand, mellem manden til hest og manden bag studen, så skarpt at ingen gårdmandssøn giftede sig med en husmandstøs. Det var bondens tid i et bondeland. Det var i 1880'erne. Det var i en krisetid, da kornavl og kvægavl brødes i bondens bedrift, overgangstiden mellem dyrkningsmåder, en revolutionstid, der drev den svage fra ploven trods slid og slæb, en tid da gældbundne bønder brændte deres gårde af og kom i tugthu-

set, med mindre de foretrak at hænge sig på en hanebjælke i den tomme lade. Det var i frihandelsens og frikonkurrencens tid, hvor de frie bønder opgav deres frihed og gik i andelsforeningernes fællesdrift. Det var i en tid, hvor den jævne, simple bondemand blev til landbruger og gik af som et tal i landbrugernes organiserede sammenslutning, en tid, hvor husmænd i skarevis forlod hus og jord for at finde føden i Nebraska, Dakota, Utah, Minnesota og Texas, og hjemløse strejfer for kortere eller længere tid tog ophold i de forladte hjem. Ingen lagde dem hindringer i vejen. Der blev ikke spurgt om papirer af nogen slags. Sognet havde sin sognefoged. Det var øvrighed nok, at han var bonde som en selv. Folkets frihed var sikret efter grundloven, og den gav sig ikke af med småtterier som sognestyre. Det kunne man selv ordne på gammel vis. Desuden havde hver bonde brug for løs arbejdskraft på visse tider af året, og hvert hjem brug for en håndsækning til et eller andet, som nogen af disse hjemløse gav sig af med, og som man enten ikke forstod sig på eller nødtigt ville have at gøre med: Skoflikning, klinken, børstenbinderi, blikkenslageri, ting, de folk havde lært i tugthuset, rensning af brønde, flåning af selvdøde kreaturer, mergelgravning m.m.

Man fandt sig i lidt rapseri fra disse folks side, dels fordi man havde brug for deres arbejdskraft og færdigheder, dels fordi ingen bonde holdt af at blive uvenner med dem.

Mændene var stærke, frygtløse karle, der ikke gik af vejen for et slagsmål og ikke havde langt til knivene. Det var de mørke nætters mænd, ikke ufarlige under brændevinens og sultens svøbe. For deres kvinder var latter en dyd, tilfals for lidt sul, om nogen havde lyst.

Der gik mere frasagn om det liv, der førtes i udkanten af sognene, end der var sandhed i. Vel var drukkenskab og slagsmål almindelige foreteelser i de kredse. Men de fandt også sted mellem bønderne. Lidt fællesskab om kvinderne var der vel også. Men der var også bønder, der ikke gik af vejen for at begære næstens hustru, når næsten var drukket fuld. Man havde såmænd ikke så meget at lade hinanden høre på de områder, om talen skulle falde på det. Det var bedst ikke at kaste med sten, når man selv havde ruder, der kunne slås ind. Trods alt hvad man kunne sige om Sorte Bertels mørkhudede kone, var hendes børn lige så mørke på hud og hår som hun og Bertel, så det med mandfolkebesøg om natten, når Bertel var borte, og for ens livs sikkerheds skyld kun da, var vel kun snak. Det var dog vidst og sandt, at Bertels børn kunne gå med tiggerpose i tre sogne og altid få dem velforsynet, ikke sjældent med lidt sølv mønt mellem varerne, hvordan det nu end kunne være. Denne kæmpestore tater var arbejdssky, men mørkerød var han ikke. Klinke kopper og kander kunne han, lodde kedler ligeså, om man ellers vovede sig ud til hans hus.

Der var Maren, der boede alene i et par rum i resterne af fattighuset. Hendes børn var forlængst voksne og var udvandret til Australien. Hvem der var far til dem, vidste man ikke. Maren vidste det heller ikke. Hun sagde, hver gang præsten formanede hende, før barnet skulle døbes, til at udlægge faderen, at det kunne hun ikke. Der kom jo så mange,

nætterne var mørke, og hun sparede på lysene.

Der var Adolf, der flåede spædkalve og helst gjorde det, mens de var levende, så var skindet lettest at få af dem. Som anden specialitet havde han at kunne forudsige dødsfald. Mange var bange for ham af den grund, og han fik rigeligt, når han dukkede op og efter et par kraftige kaffepunche kunne sige, at han ikke havde set lys eller ligskare her. Hans seerevne satte ham også i stand til at se spøgelse, selv den onde havde han undertiden mødt. Man skulle lade være med at give ham hånden og ellers slå kors for sig og bede fadervor højt. Den onde lå tit i stalden om natten, i krybben foran køerne, eller i laden. Han var i mørket kendelig på sine to gloende øjne. Han kunne også godt ligge under sen-gen. Man skulle altid blot slå korsets tegn for sit bryst og bede fadervor højt, så forsvandt han og kom ikke mere i den omgang. Fadervor var altid godt.

Der var Lange Ole af zigeunerslægt, umådelig lang og umådelig tynd. Uhyggelig lød hans hæse stemme, når han under vilde gebærder slog over i en mængde ord på et fuldkomment uforståeligt sprog; uhyggelig så han ud, når han i fuldskab jonglerede med de lange, skarpe slagterknive, som han vikledede skødesløst ud af noget sammenrullet tøj og svang omkring hovedet på de forskrækkede koner og piger, før han skulle slagte det 300 punds svin til julegildet. For Lange Ole benyttede man til storslagtning. Han bovstak altid svinet, for at blodet kunne løbe langsomt af. Derved undgik man de voldsomme sprøjt ved en pulsårestikning; blodet løb langsommere og jævner, hvilket bevirkede lettere behandling til pølser og pandekager. Med sine kæmpekræfter kunne han holde svinet på plads ved at lægge sig frem over det og

efterhånden lade kniven skære sig længere og længere hen under halsen til pulsåren. Under parteringen forbeholdt han sig et bestemt stykke langagtigt flæsk, som han slugte rådt og altid foran de hvinende kvinders øjne. Det blev hans død. Han døde efter slagting af et svin med rødsyge.

Der var moseslægten med faderen Laust, der havde siddet 16 år i tugthuset, sønnen Greis, der havde siddet i 4 og senere fik 8 år, hans søn igen, unge Laust, der fulgte godt i dynastiets fodspor med et ophold på 4 år for en sædelighedsforbrydelse. Disse folk erindrers jeg kun som brøndgravere. Greis omkom i en brønd med en ed på læben: Nu måtte brønden fanden gale mig godt styrte sammen for ham.

Der var Røde Rasmus og hans sønner, der kun var farlige som fulde. De boede i et lyngtækt tørvehus i en mose.

Der var Sorte Henrik og hans kvinde Stine med sit plattyske, uforståelige sprog. Henrik var en stor, sortsmusket tater, hvis arbejdskraft man kun kunne få ved at bestikke Stine. Lille, spinkel og beskidt som hun var, havde hun krammet på tateren. Ingen vidste hvorfor. De kunne bruges til kartoffeloptagning og roelugning, Henrik desuden til møgspredning, mergelgravning og tørveskær. Engang imellem havde de delirium, men aldrig samtidig. Henrik hørte heller ikke til de mørkerædde. Han færdedes lige lydløst i hønsehus og kartoffelmarker og skyede så vidt muligt arbejde. Man sagde, at hundene var bange for ham og luskede knurrende bort, når han kom. De vovede ikke at gå ad ham. Ingen vagabond holdt til hos Henrik. Hvad han og Stine kunne erhverve sig af brændevin, drak de selv.

Der var Karl og Line. Hos dem var alle omstrejfere velkomne, når de blot kom med

brændevin. At det gik vildt til med drik og slagsmål, var Karl et levende vidnesbyrd om. Det ene ben var kortere end det andet, ikke så lidt endda, og knæet var stift. Under et slagsmål var han blevet smidt ud af huset, noget hårdhændet, for han havde fået det ene ben brækket. Han havde selv måttet sætte det sammen, og resultatet var blevet mindre godt. Han haltede stærkt og måtte altid gå med stok. Han kunne magte Line, der fik sine regelmæssige bank, men holdt fast ved ham alligevel trods alle forsøg fra hendes families side på at få hende fra ham. Hun hed Rosaline og var plejedatter af en etatsråd, hed det sig, i Ribe. Mens børnene var små, foretog hun en gang eller to om året en tur til sin fødeby og vendte hjem med tøj og andet godt fra sine søstre, den ene gift med en kancelliråd, den anden med en assessor, sådan fortalte hun da. Noget sandt var der vel i det. Jeg har hørt hende fortælle om baller på latinskolen, hvor hun var med til, og om en indvielse af et eller andet på latinskolen, hvor hun var sammen med sin familie. Skolen havde en mængde udstoppede dyr, bl.a. en brun bjørn, fortalte hun. Det var i hvert fald sandt. Karl havde været en rask skomagersvend, som hun havde lært at kende på borgerballerne. Hun og Karl var lovformeligt gift. At dømme efter deres to børn, Martin og Karen, må Line have været meget smuk i sine unge dage, for kønnere børn end de to havde ingen i sognet. På det tidspunkt, da jeg kom Karl og Line på nærmere hold, var al skønhed dog gået tabt for Line. Det hed sig, at hun kunne tåle mere brændevin end Karl. Det var måske rigtigt. Han fik engang imellem delirium, Line ikke. Hvis han tog hovedparten af den indkøbte brændevin, havde hun en reserve, som Karl ikke kendte noget til. Jeg har engang som dreng set hende hale en flaske frem under

skørterne. Den hang i et stykke tid mellem hendes ben, og rebet var fastgjort omkring hofterne. Handlingen fandt sted ved et dige på vor mark, mens jeg flyttede køerne. Line fandt ingen grund til at skjule noget for mig.

Enkelte husmænd klarede sig fri af fattigvæsenets skær og af forbindelse med de af samfundet udstødte trods det nære naboskab.

Der var Hans Pot, der en tid handlede med jdepotter og senere med helmisser. Hans ven fra en tidlig ungdomstid havde haft større held som handelsmand og endte som bankdirektør. Måske var det dette bekendtskab, der gjorde, at Hans ikke gik til bunds i det økonomiske ragnarok. Han var hæderlig, også som fattig hus- og handelsmand, og den første i sognet, der plantede læbælter om sine magre marker.

Der var hans nabo Kresten med to køer i bedriften. Da den ene ko døde, trak konen ploven sammen med den tiloversblevne. Uheldigvis lod Kresten sig friste til pengetyveri, der var stort nok til køb af en ny ko. Derved henledte han mistanken på sig. Han fik 6 x 5 dages vand-og-brød og mistede sin borgerlige ære, hvad han rigeligt fik at føle. Der gik ikke bud til ham om arbejde. Han var den eneste i sognet, der var stemplet som tyv. Det var nok. Så skete der en del år efter noget, der satte tingene på plads. En tyfusepidemi brød en sommerdag ud i sognet. Mor fik også den frygtede sygdom, og vi var faktisk afspærrede fra omverdenen i ugevis. Sådan var forholdene den gang. Vor tjenestepige forlod straks sin plads. Folk undgik at komme i nærheden af huset. Skulle det endelig ske, at en måtte tale med far, foregik samtalen udendørs og på lang afstand. Det var et par år, før mine to ældre søstre skulle begynde at gå til præst, jeg fyldte 10 om efteråret, og selvom vi sled nok så meget med markar-

bejdet, forslod det kun lidt. Alle naboer havde høstet og kørt ind. Vi var ikke færdige med at høste, ja, jeg brugte leen, når far måtte smide den, da en eftermiddag Kresten og hans kone stod i køkkenet. Om det havde været Vorherre selv, der var kommen, ville jeg ikke være blevet mere forbavset. Kresten og Ane i vort køkken! Og mor lå i huset af tyfus! De var kommet af sig selv for at hjælpe. Hvem der var mest bevæget, far eller Kresten, husker jeg ikke, men jeg ser for mig Kresten, der strøg sig længe over øjnene med den ene hånd, mens far tavs holdt den anden hånd i begge sine stærke hænder. Kornet blev høstet, og kornet kom i hus. Et par år efter kunne far meddele, at Kresten havde fået æresoprejsning. Han havde fået sin ære igen. Han havde det oven i købet skriftligt; Kresten og Ane kunne efter flere års forløb igen vise sig i Guds hus. Kresten kunne gå i sin grav som en ærlig mand, når den dag kom, da Gud kaldte ham til regnskab. Ordene om, at tyve og røvere ikke skulle arve Guds rige, gjaldt ikke ham.

Der var den lille rødskæggede Thomas, der levede et sky og indesluttet liv sammen med sin søn i huset som eneste hjælper. Han havde foruden får og et par magre køer to små heste. Hvordan han fik føden til en sådan besætning, var alle en gåde. Han tog aldrig arbejde hos andre. Var han selv tavs, var andre tavse om ham. Hvad man ikke kunne forstå, skulle man ikke udtale sig om. Han kom sjældent i kirke, og aldrig om sommeren. Måske overtrådte han Guds bud om at holde hviledagen hellig. Det rygte gik, at hans heste var set på andre folks marker i de mørke natters tid. De efterlod sig intet spor. Der var kun een forklaring, og det var, at Thomas havde bundet poser op under halerne på hestene. Jeg har et par gange set ham på vor

mark, hvor han gik og samlede kokasser op og puttede dem i en sæk, som han havde hængende ned foran sig. Det var i middagsstunden, hvor man i enhver gård sov til middag, at han på den måde skaffede sig lidt ekstra gødning til sine marker. Det var mergel og gødning, der dannede grundlaget for afgrødens trivsel i en tid, hvor for mange køer forarmede en mand, hvor svineavlen kun i ringe grad var baseret på eksport, hvor een spand ajle var mere værd end en spand skummet mælk, hvor ejeren af en middelstor bondegård i formue- og indtægtsstatik ikke sattes højere end til halvdelen af en kos værdi, og hvor hvert sogn havde sin bonde, der gik konkurs.

Mit kendskab på nærmere hold til hedens folk skyldtes mit hjems stilling i det sluttede samfund, som et sogn udgjorde. Far var degn, d.v.s. lærer og kirkesanger. Til embedet hørte en jordlod på 5 hektarer, hvoraf det meste lå et godt stykke fra degneboligen og grænsede op til de hedestrækninger, der mod nord adskilte sognet fra de to nærmeste sogne, hvoraf ingen kunne ses undtagen fra de øverste glughuller i kirketårnet. Han var eneste søn fra en større sønderjysk gård, Ismajgård, midt imellem toldstederne Foldingbro og Baungård. Han var landmand med liv og sjæl, var blandt de første, der anvendte kunstgødning, opsamling af ajle, indførte yorkshiresvin, såning af roer, fodring med olieæger, forbedring af koracen ved køb af angelkoen og eksperimenterede med opfodning af beder til eksport til England. Desuden drev han en årrække en købmandsforretning med kolonial-, manufaktur- og isenkramvarer. Mor havde fået sin uddannelse i landhusholdning på Langtvedgård i Sønderjylland og forestod selv baging, brygning, kartning, spinding og indtil oprettelsen af andelsmejeriet oste- og

smørproduktionen. Vi havde jævnt hen på de forskellige årstider brug for løs arbejdskraft. Den var at finde på heden, og jeg var den, der blev sendt ud for at skaffe den.

En bryllupsfærd på heden.

Det må have været i 1880. Jeg havde ingen yngre søskende dengang og må have været 4

Søren Lauritsen, f. 18. april i Mejlbj ved Rødding, d. 28. april 1928. G.m. Maren Anthonson f. 18. august i Sønderho, d. 20. april 1929.

Søren Lauritsen var fra sit 16. år vinterlærer forskellige steder. Efter krigen i 1864, hvortil han ikke blev indkaldt, valgte han at blive dansk statsborger. Han afstjente sin værnepligt ved artilleriet, og efter ophold på Blågård og Gedved seminarier fik han i 1867 lærereksamen. Han blev derefter først vinterlærer i Ansager og andenlærer i Sønderho, og i 1874 blev han kaldet til førstelærer og kirkesanger i Årre. Fra 1901 til 1913 var han førstelærer og kirkesanger i Sønderho. Efter pensioneringen boede familien først i København, senere i Esbjerg.

år, da det bryllup fandt sted, det første, jeg var med til.

Brylluppet stod i fattighuset, der lå yderst mod nord i sognet langt ude på heden, vel nok en halv times gang fra kirken ad en elendig hedevej en god del af strækningen. I fattighuset boede Ellen og gamle Jes. Ellen hjalp undertiden til i vort hjem, når der var brug for ekstra hjælp, og Jes havde vi brug for til tærskning af korn og andet arbejde, når det påkrævedes på mark eller i have eller til at trække en ko til marked i Varde. Jeg mindes Ellen ved smørkærning. Når hun havde slået smørret i smørfjerdings, færdig til aflevering hos købmanden, glattede hun overfladen pænt ud med en langfinger, som hun hyppigt vædede i munden, og tegnede til sidst med fingeren et dybt kort tværs over. Det betød god pris for smørret. Der var velsignelse gratis med til købere. Jeg mindes gamle Jes for andet end som daglejer. Da jeg som syvårig havde været på min første udenlandsfærd hos min onkel og tante og min jævnaldrende fætter Kristian i Lintrup Nørkro syd for grænsen, og min ældre fætter Laust fulgte mig til toget i Holsted og derfra med toget til Bramming, stod gamle Jes på perronen og ventede på mig for at følge mig den lange tur fra Bramming og hjem. Vi havde hver for sig gået et par mil omkring 14 km - for nu at gøre det samme igen. Ja, man gik på de tider, enten man var 7 år eller 70. Midtvejs mellem Bramming og Årre standsede Jes op ved et hus, hvor der boede en kone, som jeg senere erfarede kaldtes Spil-Else. Hos hende blev jeg anbragt på en træbænk og sov et par timer, hvorefter vi fik varme æbleskiver, inden vi stavrede videre hjemad mod Årre.

Men tilbage til brylluppet i fattighuset. Det kom sig således, at Ellen og gamle Jes havde en datter, der skulle giftes. Hun havde tjent i

Varde og havde lært en skomagersvend at kende, og nu skulle de to unge giftes. Som skik og brug var, skulle brylluppet finde sted hos brudens forældre, og derfor blev det i fattighuset i Årre. Vielsen skulle foretages i Årre kirke. Der var behørigt lyst til ægteskab i kirken 3 søndage i træk, og bryllupsdagen var berammet. Det må have været en hverdag, eftersom det viste sig, at der ingen præst var mødt op til vielsen. Sandsynligvis har vielsen været fastlagt til en af de første timer om eftermiddagen af hensyn til præsten. Det var en kold vinterdag med sne og blæst, og meget sne lå i forvejen over marker og veje, hede og kær. Brudfølget havde forlængst travet sig den lange vej til kirken, for naturligvis var der hverken bønder eller husmænd med heste, der kunne tænke sig at køre for folk i fattighuset. Der var ingen præst. Følget stod i våbenhuset og ventede. Der fandtes ikke opvarmede kirker dengang. I våbenhuset stod de fire ligkistebænke på den ene langsiden og en længere bænk uden ryglæn på den anden. Døren ind til kirkerummet var lukket, døren ud til kirkegården stod åben; man ventede jo på præsten. Sneen hvirvlede ind; men man var dog i læ for blæsten.

Det var et lille følge; vel højst en 12-14 stykker, brudeparret medregnet, folk af de fattigste, folk fra nærmere eller fjerne dele af heden i den ende af sognet, måske også et par bekendte af brudgommen, som var forlovere for ham. Det skulle der være.

Det var koldt. Man ventede på præst og degn.

Degnen var far. Han var et par gange oppe i kirken for at høre, om præsten måske kunne være i sigte fra anden vej end den sædvanlige. Præstegården lå i Fåborg, og i almindelighed skulle han komme over Fåborg banke, der var synlig i lang afstand såvel fra degneboli-

gen som fra kirkegårdsdiget mod syd eller fra svenskerhøjen på den nordøstlige side af kirkegården. Det kunne jo være, at vejen til Fåborg var ufremkommelig på grund af snefyngningen, og at præsten havde været nødt til at køre over Rodbæk eller Agerbæk og fremover hederne til Tranbjerg. Der gik en time; der gik en times tid til; men der var ingen vogn at se hverken fra Fåborgsiden eller Tranbjergsiden. Det led ud på eftermiddagen. Snefoget og blæsten tog til. Engang blev far længe borte. Mor troede, at præsten endelig måtte være kommen, og at vielsen nu måtte være igang. Der kunne godt gå en lille time med det. Der skulle synges 3 salmer, præsten skulle holde en tale til brudeparret, og der skulle ofres til præst og degn. Men far kom hjem og sagde, at præsten endnu ikke var kommet. De var vrede deroppe i kirken og talte om at gå hjem nu, brylluppet måtte opsættes til en anden gang. Bruden sad på en bæk og græd. Far var vred. Dette her var synd. Han havde været nede hos Mine, der havde gården nærmest kirken, og nu var karlen dér fra gården til hest ad Fåborg til for at hente præsten. Mandfolkene var ude på kirkegårdsdiget for at se, om rytteren kunne komme igennem. Det så ud til at gå. Han red hurtigt til. Om alt gik vel, kunne præstens vogn være fremme om en god times tid.

Vi drak vor eftermiddagskaffe. Far var tavs og trommede med fingrene på bordet. Det var tydeligt, at han var vred på præsten. Mor var bekymret for, at han skulle fare op, når præsten kom, og rette skarpe beskyldninger mod ham for hans forsømmelighed. Præsten var jo degnens overordnede. Men hun kendte også sin mands sind. Dette her var uretfærdighed mod de fattige; det var synd. Det begyndte at mørkne. Dagen gik på held. Endelig kom præstens vogn i syne på Fåborg

banke. Den kørte i susende fart. Det var næsten, som når nogen kørte med doktoren eller jordemoderen. Man kunne se, at kuskens engang imellem løftede sig i sædet og lod piskens smælde over de halvskræmte heste. Det syn formildede øjensynligt far. Han ilede op i kirken, åbnede døren ind til kirken, fik brudefølget anbragt i de øverste kirkestole, fik ringet med den store kirkeklokke og nåede at komme tilbage til degneboligen og tage imod præsten, hvis præstekjole og krave opbevaredes hos os. Præsten var dybt bedrøvet. Han havde glemt brylluppet. Mor fulgte med op i kirken. Hun fortalte senere om den vielse. Præsten gjorde følget en undskyldning og gav hver af de tilstedeværende et varmt håndtryk. Han kendte næppe nogen af dem. Det var jo ikke folk, der om søndagen søgte Guds hus. Dertil havde de ikke tøj. De var for fattige. Han bad far tænde de store alterlys. Det var aldrig før sket til noget bryllup. De lys blev kun tændt, når der var altergang. Fars malmrøst havde aldrig tonet skønnere under salmesangen. Det blev en betagende solosang.

Præstens tale til brudeparret var inderlig og smuk, og da præsten havde lyst den gamle velsignelse: Herren velsigne dig og bevare dig! Herren lade sit ansigt lyse over dig og være dig nådig! Herren løfte sit åsyn på dig og give dig fred! var der megen snøften og meget med hænder, der skulle op over øjne og kinder og stryge det våde væk, der løb ud af øjne og mund. Gud havde været iblandt dem, hos dem, set dem, dem, de fattigste, de usleste, de foragtede, de største syndere af alle, dem der ude fra heden. Gud havde vedkendt sig dem. Gud ville være dem bekendt som sine børn. Gud var ufattelig god. De stod med sænkede hoveder og turde ikke se på præsten eller på hinanden, ikke nu, ikke end-

nu. De var i kirken, i Guds hus. Ikke se op, ikke endnu, ikke i kirken, Guds hus, Hans hus. De vandrede ud af kirken, stumlede gennem våbenhuset og tørnede ud på kirkegården, ud i det fri, ud mellem de henfarne. De var sig selv igen. De levede. De skulle hjem til festen. Gud var god, javist var Gud da god, og sneen føg i blæsten, i strid modvind. Det var dejligt at være til.

Præsten kunne nok ikke komme med til brylluppet. Åh nej! Det kunne man heller ikke vente. Men degnen? Og degnekonen? Hvis det ikke havde været sådan et Herrens vejr, så skulle degnen og degnekonen nok være kommen, mente gamle Jes og Ellen. Skidt med præsten, bare vi havde degnen. Men der var jo det vejr, og der var jo også et stykke vej at gå, og føret var jo noget træls. Han sang nu så dejligt, den degn, og han var en god mand. Ja, madammen var også god, det var da vidst. Det var gode mennesker, de degnefolk. Degnen havde ikke bestemt sagt nej til at komme.

Og følget stred sig hjemad med brudeparret i spidsen.

Men i degneboligen blev der holdt rådslagning, og mørket faldt på. Resultatet blev, at far og mor besluttede at tage afsted. Hvad der afgjorde sagen til den side, var sikkert det, at der kunne være værre bryllupsgæster til stede i fattighuset end dem, der havde været med i kirken, og andre, uindbudte fra hedestrækningerne ind over Fåborg og Gunderup, kunne indfinde sig for at være med til gildet, og hvad kunne gamle Jes stille op med dem? Der ville blive godt med brændevin. Det havde de karle altid med sig. De kom med brudegave, og hvad så? Gamle Jes blev hurtig fuld, blev drukket under bordet og var dermed ude af spillet. Et brændevinsgilde endte altid med slagsmål. Vagabonder kunne

vel også finde vej til stedet. Ja, hvem kunne komme af de mest berygtede fra de kanter af heden? Der var hele Moseslænget fra Fåborg hede, Grejs og hans sønner – Grejs havde siddet 16 år i tugthuset, en af sønnerne, Laust var lige blevet løsladt – og der var Røde Rasmus og hans sønner, alle straffede for tyveri og vold, ja, der var Sorte Henrik, tateren, den kæmpestore karl fra Gunderup mark, hvem alle frygtede når han var fuld, og der var andre lidt mere længevejs fra, »amtmanden« fra Knoldeflod f.eks. Knivene sad løse hos disse folk. Jo, far ville derud. Gamle Jes og Ellen skulle ikke stå alene sådan en dag. Mor turde ikke lade far gå alene derud under disse forhold, og, hvad der var mere mærkeligt, jeg fik lov at være med. Så meget var jeg i dagens løb blevet klar over, at der hele tiden havde været noget usædvanligt på færde, et bryllup uden præst, en karl sendt afsted til hest i flyvende fart, far urolig og rastløs og vred, mor alvorlig og bekymret, og nu ængstelig, endelig en præst, der hurtigt kørte hjem igen og ikke ville med til bryllup, ja, hvad var et bryllup for noget, en brud, en brudgom, og nu disse sære navne på mulige gæster med knive, måske lange knive, brødknive, gamle Jes under bordet, Ellen alene, og far, ja når far og mor var med, var jeg da ikke bange. Jeg skulle se et bryllup, en brud, en brudgom, Sorte Henrik, Røde Rasmus, tugthusfolk, alt sammen ude hos Ellen og gamle Jes, og gamle Jes under bordet.

Jeg var spændt, mit sind opladt ind til en verden, fuld af mærkelige ting, en verden, som far absolut skulle leve med i...

Vejret havde bedret sig lidt. Vi tog afsted. Jeg har et fotografi fra den tid af mine to søstre og mig og kan se, hvordan jeg har set ud i søndagstøjet. Jeg har også et billede af far og mor fra den tid. Sådan har de altså set ud

dengang, den stærke degn fra Årre og hans godgørende kone med det alvorlige, vidunderligt skønne ansigt og det milde sind.

Vi travede afsted. Da vi kom til vejen ind over heden, tog far mig på armen. Sneen lå tykt hen over lyngen, og det kunne jeg ikke klare med mine ben. Nogle steder var lyngen højere end jeg selv. Vi nåede i god behold fattighuset og måtte først ind i den vestlige ende af huset, hvor Maren boede. Hun lavede sorte gryder. Derinde måtte vi af med overtøjet. Jeg blev løftet op på en bilæggerovn og tøjet nøje efterset. Jeg var ikke blevet våd af sneuren. Ovnens var lun. Det var ganske morsomt at sidde oven på en kakkelovn uden ild og blive gennemvarmet. Det var mærkeligt, og henne i det lave vindue bag en bænk stod et lille lys og blafrede mod den tilfrosne rude med et sort kighul i. Der var to indgange til fattighuset, og på samme side. Da vi var færdige hos Maren, gik vi ud i mørket og ind ad den anden indgang, ind til Ellen og gamle Jes, ind til brylluppet.

Nå, sådan så et bryllup ud. Jeg holdt mor fast i hånden. Det så ikke rart ud dette her. Langs siderne af et langt, smalt bord sad store skæggede mænd og tykke koner på træbænke uden ryglæn og larmede op i munden på hverandre. Ansigterne glinsede som af fedt, der var smurt hen over det hele. Der blev råbt meget op, da vi trådte ind. Alle var glade, og alle råbte: Walkommen, Lausen, walkommen! Vi var velkomne, og far smilede og nikkede til alle. Der blev gjort plads lige overfor brudeparret. Far skrævede over bænken og hjalp mor og mig over. Man var godt igang med at spise suppe og kød, da vi kom, men der var nok til os også. Der blev spist, og der blev snakket, og der blev leet. Far holdt tale, og far sang, og der blev stille i det lille rum, mens tonen fra himlen tonede gennem

hans gudbenådede stemme til ordene: Det er så yndigt at følges ad for to, som gerne vil sammen være, og brudgommen sad med bruden i hånden, og de var dybt bevæget; det var til dem, tonen lød, tonen fra himlen, tonen fra Guds rige, fra Paradiset, i løn sang englene med i kredsen om Guds gyldne trone. Og gamle Ellen sad med tåreblanke øjne og åben mund og så på far, så hvert ord og hver tone, der udgik fra hans mund til hendes lille pige på hendes højtidsdag, hendes bryllupsdag. Gud var god, Gud ville altid være god. Gud havde sendt degnen til fattighuset. Gud var fulgt med fra kirken og ud over heden, var fulgt med degnen, da præsten ikke kunne komme. Gud ske lov og tak.

Jeg så en brud og en brudgom. Sådan så de altid ud. Hvor var de fine og smukke, og hvor smilte de venligt til mig over bordet. Jeg så og så. En brud havde en fin, sort kjole på. Hun havde en grøn krans om håret og et hvidt slør fra kransen ned til armene. Brudgommen havde også sort tøj på ligesom far og hvidt kravetøj med sort slips ligesom far. Mon folk tog hatten af for ham, ligesom de gjorde for far? Og han var fra Varde. Dér havde jeg aldrig været, men far og mor havde været der, og jeg vidste, det var en by, hvor alle husene var bygget sammen, hvor der var mange butikker, og hvor der ingen veje var, men gader med store, flade sten til at gå på, og hvor man altid gik med støvler på og i fint tøj. Og dér var brudgommen fra, og dér skulle brud og brudgom bo efter brylluppet. Jo, det var fine folk, og jeg skulle nok tage hatten af for dem, når jeg engang kom til Varde med far og mor. Jeg skulle sagtens kunne kende dem igen, når de kom med hinanden i hånden, hun med krans og slør på og han i sort frakke og med hvidt kravetøj ligesom far og med manchetter, der ragede ud over hænder-

ne ligesom hos far og præsten. Andre mænd havde jo ikke noget sådant på. De havde sort krave og ingen manchetter, og konerne havde ikke grøn krans og hvidt slør om håret. Men de gik heller ikke i Varde, gik ikke på gader. De gik kun her hjemme i Árre, hvor der var veje til at gå på med træsko på og ingen til at tage hatten af for undtagen for far og mor, og så om søndagen for præsten, når han kom kørende. Men far og mor var nu også fine og smukke, selvom de ikke var brudepar. Mor havde ikke krans og slør, men hun havde guldkæde om halsen, et gulddameur i brystlommen, guldbroche ved halsen og guldringe i ørerne. Mor var dame, og folk kaldte hende altid madammen, når de talte til hende. Far kaldtes Lausen. Det var fint at hedde Lausen, og derfor tog folk hatten af for ham, selvom vi kun havde veje at gå på. Mig smilte folk til, og nogle sagde, at jeg var en lille uglspil, men kun når jeg gik med far, og når han standsede og snakkede med dem. De tog også hatten af, når de gik. Mor sagde, at det skulle jeg også lære, og at far ikke hed Lausen, men Lauritsen; men det kunne folk på landet ikke sige; folk i Varde kunne, og præsten kunne, og de sagde det. Jeg kom også nok engang til at hedde Lauritsen, når jeg blev lige så stor og lige så dygtig som far, og jeg kom til at bo sammen med folk, der kunne sige det rigtigt. Det måtte vel være i Varde.

Der var meget at undre sig over i fattighuset. Der var ingen gårdsplads, ingen hestald, man kunne gå ud i efter maden, hestestald for mænd, kostald for koner. Jeg måtte ind hos Maren. Hun havde en sort gryde. Den var blank og fin. Mor sagde, det var en potte, og Maren lo. Jeg kom igen op på den morsomme kakkellovn, og mor snakkede med Maren, der altid lo og ingen tænder havde i munden. Gamle Ellen havde dog een tand,

en stor, gul en, der lignede en af de ravknapper, som mor havde i sin knapskuffe, men den var meget længere. Den sad i overmunden og kunne ses, når hun lo. Maren så nu morsommere ud, når hun lo; man kunne se tungen bevæge sig langt inde i munden på hende.

Da vi kom ind igen hos Ellen og gamle Jens, var stuen helt forandret. Det lange bord var væk. Langs de to vægge på langsiden stod to bænke, det var ikke rigtige bænke, det var smalle brædder, der var lagt over øltønder eller brændevinstønder, som vi også havde nogle af hjemme. Nu kunne man læne sig tilbage mod væggen, men den var kold og fugtig. I et hjørne af stuen hang en petroleumlampe med en grøn skærm af blik ligesom den, vi havde hængende over bordet i køkkenet, men meget mindre; men stuen var jo også meget mindre end vores køkken, og der var endda intet komfur. Der var intet køkken, men i forbindelse med stuen var der et ildsted, hvor man kunne se ilden flamme op omkring en stor, sort gryde og røgen stige op gennem et stort, sort hul. Det så uhyggeligt ud. Der var intet sovekammer, men der var en skabsdør, og bag den var der noget, mor kaldte alkove, og derinde sov Ellen og gamle Jes i et sengested med dyner. De kunne lukke skabet op og kravle op i sengen med det samme. Maren havde også sådan en alkove at sove i. Foran det skab var det, at brudeparret havde siddet, da vi spiste. Nu stod der en bæk, der var ligesom den anden bæk, et langt bræt på to tønder. I et hjørne stod der en kasse. Den skulle spillemanden stå på, når der skulle danses, og det skulle der nu. Spillemanden havde en violin, ligesom far havde, og han kunne spille ligesom far, men har var ikke degn ligesom far. Han var husmand og spillemand.

Jeg blev løftet op og sad på en bænk, for der var ingen plads på gulvet, når der dansedes.

Først dansede gamle Jes med bruden. Så dansede far med bruden, og derefter brudgommen med bruden, og så holdt spillemanden op med at spille. Han tog snart fat igen, og nu dansede far med gamle Ellen, og mor dansede med gamle Jes. Det så morsomt ud, når gamle Jes dansede. Han var ikke højere end mor, og så skød han ryg, ligesom Jens Bank gjorde, når han høstede korn om sommeren nede på marken. Derefter dansede de alle og lo og skubbede til hinanden op til bænken, jeg sad på. Det var nu slet ikke morsomt. Jeg måtte holde mig godt fast, og bænken blev skubbet helt ind mod væggen, der var våd og kold. Engang imellem tumlede et par ind over mig. Jeg kunne ikke komme væk og andetsteds hen. Der var ingen plads på gulvet, ingen plads i stuen. Jeg sad bag en mur af kæmpemænd og -kvinder, der drejede rundt og stødte til mig under larm og latter, folk af uhyre omfang og kraft, folk, hvis hoveder ragede helt op til loftet i det halvmørke rum, og som førte en kold blæst med sig hen over mit ansigt. Jeg kunne ikke komme ned og lege med andre børn. Der var ingen andre børn, og der var ingen plads. Der var kun en øredøvende larm og en kold blæst. Jeg var til bryllup i fattighuset, og jeg længtes efter at komme hjem i seng.

Under en pause sad jeg og så ned og opdagede gulvet. Det var jo ikke noget rigtigt gulv. Det var ligesom gulvet hjemme i kostalden bag køerne. Der var sorte, toppede sten med sand imellem, gråt sand. Stenene var af forskellig størrelse og form. Enkelte steder var der mest sand. Og da opdagede jeg noget i sandet, der lyste rødt. Dette røde skulle blive skæbnesvangert for mig. Under en ny pause

lå det der endnu. Det kunne altså ikke trampes i stykker. Jeg mavede mig ned fra bænken og skyndte mig derhen, fik fat i det og kravlede op på min plads på bænken. Det var en stump blyant på størrelse med min tommelfinger. Aldrig havde jeg set noget lignende. Det var ikke rundt, men bredt, ikke brunt, men lyserødt. Det var bredere end tommelfingeren og rødere end de sløjfer, mine søstre fik bundet i håret om søndagen. Det var en helt vidunderlig ting. Det kunne jeg lege med, når jeg kom hjem. Jeg kunne have det inde i hånden, når jeg lukkede den. Det gjorde jeg og stak hånden i bukselommen. Jeg længtes efter at komme hjem, at komme bort. Far skulle bære mig hele vejen hjem. Jeg kunne ikke gå med far og mor i hånden. Men jeg var slet ikke glad mere. Der var noget galt med dette her med den kostelige genstand. Jeg havde jo ikke fået den. Jeg havde fundet den. Jeg havde taget den. Jeg skjulte den. Andre måtte ikke se, at jeg havde den. Jeg var bange nu. Hvad ville der ske med mig?

Jeg fortrød, at jeg havde taget den. Men jeg kunne ikke komme af med den igen på det sted, hvor den havde ligget. Nogen ville se mig lægge den der igen, for jeg kunne kun komme ned fra bænken, når der var pause. Alle ville opdage, at jeg havde taget den fine blyant fra gamle Jes. Og hvad, når jeg kom hjem? Jeg kunne jo aldrig tage den blyant frem og lege med den. Var det tyveri, jeg havde begået? Var det sådan at være tyv? Jeg kunne aldrig blive glad mere, aldrig. Jeg kunne ikke komme af med den blyant nogen steder. Jeg skulle altid skjule den. Men Vorherre så alt. Han vidste alt. Han vidste, at jeg havde taget den, og at jeg skjulte den. Hvordan skulle jeg nogensinde kunne komme op i himlen til far og mor og mine søstre, når vi engang var døde? Mor ville blive bedrøvet,

når hun ikke også havde mig deroppe hos sig. Jeg ville komme i helvede, ned til Djævelen og alle de onde mennesker og blive brændt i den evige ild og skringe, og far og mor var borte og kunne ikke hjælpe mig op af ilden. jeg skulle brændes i den gloende ovn, der var ligesom den store bageovn derhjemme i bryggerset, når ilden flammede i den og gjorde den gloende, så gnisterne sprang fra stenene, sådan som de gjorde, når far stod med den store ildrager og skubbede mere og mere lyng ind i den gloende ovn, før vi skulle bage brød. Sådan ville Djævelen stå og skubbe lyng ind, til jeg brændte op. Hver dag skulle jeg brændes op i den evige ild.

Jeg ville hjem. Jeg frøs, og jeg knugede min hånd omkring blyantstumpen nede i lommen og kunne ikke komme af med den, og jeg kunne heller ikke beholde den. Jeg sad sløv og ænsede intet mere af, hvad der foregik omkring mig. Jeg ville helst dø, men jeg turde ikke dø, heller ikke leve; jeg turde ikke se op, turde ikke se noget menneske mere i øjnene. jeg sad blot og frøs, jeg ville helst blive ved at sidde og fryse, og de andre skulle blive ved med at danse, blot danse og lade mig sidde, ikke se til mig, ikke snakke til mig, bare lade mig være ene, altid ene, nu og altid, alle dage, så længe jeg var til ... gamle Jes skulle dø, Ellen skulle dø, de skulle allesammen dø, og så ville jeg en mørk nat gå ud og lægge blyanten dér henne i sandet mellem de sorte sten ... hvor var det nu, den havde ligget? Jeg kunne

ikke se det. De blev ved at danse hen over gulvet ... åh, jeg kunne ikke se det sted, ikke finde det, ikke komme af med blyanten ... jeg var så træt, og spillemanden spillede ... længere og længere borte ... langt ude på heden ... fjernere og fjernere ... jeg frøs ikke mere; jeg sad kun og rystede og kunne ikke lade være at ryste ... jeg havde taget blyanten, den var ikke min, og jeg knugede hånden om den i lommen ... jeg skulle bare sidde og dø ... alene ... og med blyanten knuget i hånden ... det var straffen, Guds straf, ja, det er nok Vorherres mening ... ingen så det, ingen skulle få det at vide, før jeg var død, og så fik gamle Jes nok sin blyant igen ... en engel kunne jo flyve ned med den og lægge den mellem de to sten ... engle dale ned i skjul, hid de flyve med paradigrønt ... eller lægge den under juletræet ... det var dér i fattighuset, dér, hvor der var bryllup og brud og brudgom ... hos gamle Jes og Ellen ... ude på heden ... der dansedes ... der stod en spillemand i det ene hjørne, han var husmand ... og der hang en grøn lampe i det andet hjørne ... med petroleum i...

Og dette skal være lærer Lausen til ære, hurra!

Og dette skal være lærer Lausen til ære, hurra!

Oh skam få den, der ikke lærer Lausen til ære vil drikke!

Hurra, hurra, den skål var bra, drik den a'!

Så dér kommer mor. Så skal vi nok hjem.